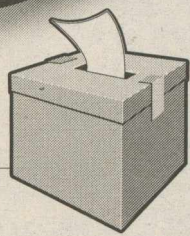

9 προβλήματα ζητούν λύση

Η επόμενη
ημέρα
των
εκλογών

«ΤΟ ΒΗΜΑ» ανοίγει σήμερα έναν ακόμη φάκελο από τα κρίσιμα ζητήματα της ελληνικής κοινωνίας. Ζητήματα που προκύπτουν επιτακτικά από πολλούς λόγους: είτε από τις ανάγκες προσαρμογής της χώρας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση είτε από τα απαιτούμενα της μετά ΟΝΕ εποχής στην Ευρώπη και στον πλανήτη είτε από την αναπροσαρμογή των εθνικών δεδομένων που επιβάλλει η πορεία του εκσυγχρονισμού είτε από την ίδια την εξέλιξη των κοινωνικών μεγεθών είτε από όλα αυτά ταυτόχρονα. Ενα από αυτά είναι το «αγροτικό ζήτημα», καθώς στον πρωτογενή τομέα της οικονομίας συμβαίνουν τα τελευταία χρόνια συνταρακτικές αλλαγές που δεν αφορούν μόνο την Ελλάδα, αλλά ολόκληρη την Ευρώπη και τον κόσμο.

Η προεκλογική περίοδος που διανύουμε είναι πάντοτε μια αφορμή έντονης και ζωηρής πολιτικής αντιπαράθεσης. Σπανίως όμως δίνει την ευκαιρία

ενός ουσιαστικού πολιτικού διαλόγου. Τα κόμματα τονίζουν ευλόγως τις διαφορές τους και αμβλύνουν τις συναινέσεις τους, τα προβλήματα διογκώνονται ή ελαχιστοποιούνται, η ανταλλαγή επιχειρημάτων ουσίας σπανίζει. Ο λόγος είναι απλός: κανείς δεν θέλει να πείσει τον άλλον, απλώς όλοι μαζί θέλουν να πείσουν τους ψηφοφόρους. Το ευχάριστο ωστόσο είναι ότι υπάρχει σχεδόν ομοφωνία για την αναγκαιότητα των παρεμβάσεων και των αλλαγών, έστω και αν τα κόμματα διαφωνούν ως προς τον τρόπο αντιμετώπισής τους.

Την προηγούμενη Κυριακή, «Το Βήμα» άνοιξε τον φάκελο της εξωτερικής πολιτικής και της θέσης της χώρας στη νέα διεθνή σκηνή. Σήμερα συνεχίζουμε με το μέλλον του αγρότη. Ποια γεωργία θέλουμε; Πώς θα αντιμετωπίσουμε την πρόκληση της παγκοσμιοποίησης; Με τι θα αναπληρώσουμε τις συνεχώς μειούμενες κοινοτικές επιδοτήσεις; Ποια είναι τα

περιθώρια των εθνικών παρεμβάσεων στο παγκόσμιο εμπόριο; Ποιο είναι εν τέλει το μέλλον του ελληνικού αγρότη και της υπαίθρου;

Τις επόμενες Κυριακές, «Το Βήμα» θα στρέψει την προσοχή του προς:

- Την αναγκαία μεταρρύθμιση του κράτους.
- Τη ζωή στις πόλεις.
- Την ποιότητα της ιατρικής περίθαλψης.
- Την απελευθέρωση των αγορών.
- Το νέο κοινωνικό κράτος που καλείται να αντικαταστήσει το «κράτος πρόνοιας».
- Την ανάγκη μιας νέας παιδείας και μιας εκπαίδευσης που θα ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις και στις προοπτικές του 21ου αιώνα.
- Την αναγνώριση των νέων κέντρων αποφάσεων (πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών) στην Ευρώπη.

Το μέλλον του αγρότη

Του
Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΟΔΗΜΟΥ

Η ΤΑΝ ένα κρύο χειμώνα, γιατί το πρωινό του 2010. Το ελικόπτερο μόλις είχε προσγειωθεί στο προαύλιο του συσκευαστηρίου της αγροτικής εταιρείας «Φάρσαλα ΑΕ». Ο διευθύνων σύμβουλος της εταιρείας ήλεγξε βιαστικά τις εγκαταστάσεις της τεράστιας φάρμας και ο διευθυντής της μονάδας τον διαβεβαίωσε ότι το φορτίο θα έχει φύγει ως το απόγευμα για το Μόναχο. Από το κινητό του πληροφορήθηκε τις τιμές του βαμβάκιου στο Χρηματιστήριο Εμπορευμάτων και την ίδια ώρα στην έδρα της εταιρείας,

στη Λάρισα, η ιδιαίτερα γραμματεύς του σημείωνε στα ραντεβού του την απογευματινή σύσκεψη με τους εσθονούς συνεταιίρους του και την αυριανή γενική συνέλευση των μετόχων.

της Αγροτικής Τράπεζας. Ως το απόγευμα είχε ένα φορτωμένο πρόγραμμα: τη συνάντησή με τους επιβλέποντες μηχανικούς για το καινούργιο αγροτουριστικό ξενοδοχείο στη Λίμνη Πλαστήρα, τη συνάντησή με τους

νέους πελάτες από τη Στοκχόλμη που ενδιαφέρονται για τις νέες οικολογικές τομάτες και το βράδυ την παράσταση της όπερας στο Δημοτικό Θέατρο Λάρισας.

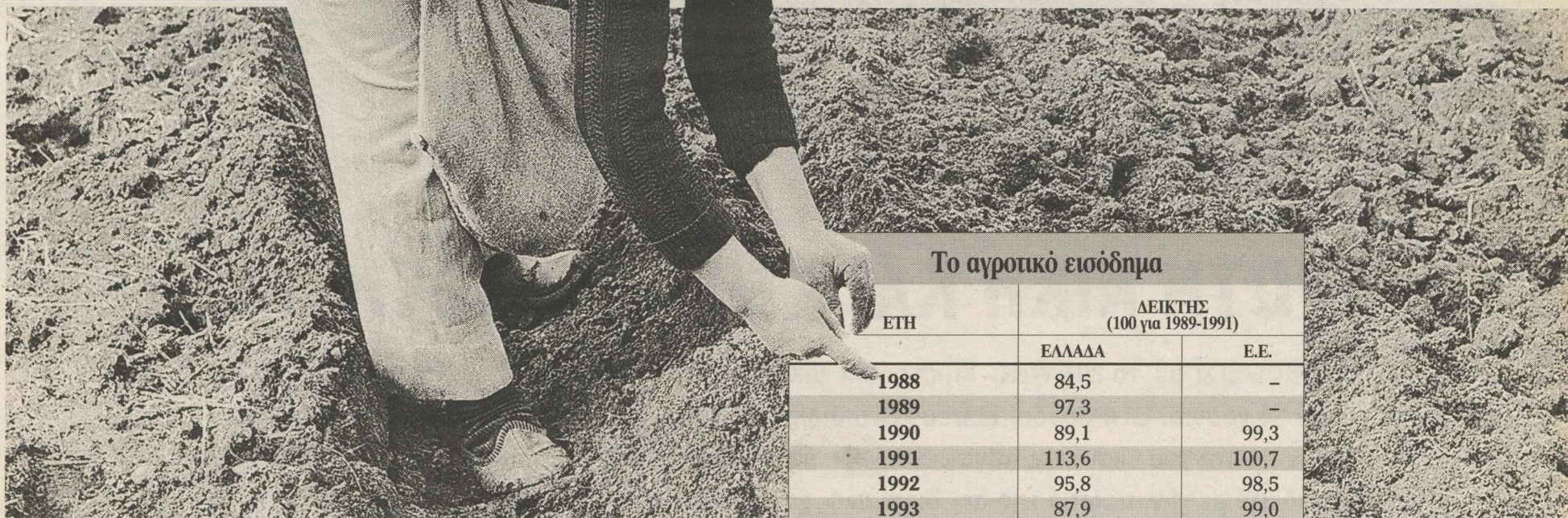
Τυλίχθηκε στο παλτό του

και κοίταξε γύρω του. Δεν πέρασαν και πολλά χρόνια από τότε – «τέτοιες μέρες ήταν» σκέφθηκε – που ο ίδιος με το τρακτέρ του βρισκόταν στο πλάι του κ. Πατάκη στο μπλόκο της Βιοκαρπείας ζητώντας

«εγγυημένο εισόδημα από το κράτος» και γκρινιάζοντας γιατί το βαμβάκι δεν έπιασε την τιμή που είχε έναν χρόνο πριν. «Τι να απέγιναν οι άλλοι;» αναλογίστηκε. Οι περισσότεροι απολαμβάνουν σήμερα τις ικανοποιητικές συντάξεις τους – ας είναι καλά η πρόωγη συνταξιοδότηση και το νέο σύστημα ασφάλισης των αγροτών... –, άλλοι ακολουθούσαν τον ίδιο δρόμο, είτε μόνοι είτε μέσα από τους νέους συνεταιρισμούς, και άλλοι άλλαξαν δουλειές. Ωστόσο τίποτε σήμερα στον κάμπο δεν μοιάζει με ό,τι ήταν το 1990 ή ακόμη και 30 χρόνια πριν, το 1980.

Τότε που μικρό παιδί θυ-
Συνέχεια στη σελ. Α6

Από τον
προστατευισμό
στη σκληρή
πραγματικότητα
της παγκοσμιοποίησης

Η δουλειά στο χωράφι είναι όντως σκληρή και για χρόνια το αγροτικό εισόδημα στηρίχθηκε στις επιδοτήσεις

ΤΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ

Η αλήθεια των αριθμών

Η ΠΟΡΕΙΑ του πραγματικού γεωργικού εισοδήματος στην Ελλάδα ήταν ανοδική τα τελευταία χρόνια, από το 1988 και μετά, φθάνοντας στα υψηλότερα επίπεδα το 1995. Από το 1996 ακολούθησε όμως καθοδική πορεία. Όσο για το διάστημα 1980-1988, είναι σαφές ότι υπήρξε άνοδος του πραγματικού γεωργικού εισοδήματος αλλά τα στοιχεία δεν είναι συγκρίσιμα. Το υπουργείο Γεωργίας ακολουθώντας τις προδια-

γραφές της Eurostat παρέχει επίσημα στοιχεία για την πορεία του γεωργικού εισοδήματος σε δείκτες. Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά, η πορεία του δείκτη εμφανίζεται στον διπλανό πίνακα για την Ελλάδα και την ΕΕ (μέσος όρος). Να σημειωθεί ότι η βάση του δείκτη (το 100) αφορά τα έτη 1989-1991 και όχι ένα έτος. Αυτό ισχύει για όλες τις χώρες-μέλη.

Το υπουργείο Γεωργίας σε κάθε ευκαιρία υποστηρίζει

ότι ειδικά το 1999 το αγροτικό εισόδημα αυξήθηκε σημαντικά και ότι ο μέσος φόρος για τους γεωργούς, κτηνοτρόφους και αλιείς διατηρείται σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Επίσης σε κάθε ευκαιρία υπονοεί ότι το δηλωθέν

εισόδημα από τους αγρότες είναι χαμηλότερο του πραγματικού. Ειδικότερα παρέχει τα εξής στοιχεία:

■ Οι γεωργοί, οι κτηνοτρόφοι και οι αλιείς (περίπου το 17% του πληθυσμού) δήλωσαν το 3% του συνολικού εισο-

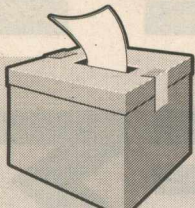
σοδήματος έναντι του 45% των μισθωτών και των συνταξιούχων αλλά κατέβαλαν το 1,1% του συνόλου των φόρων (το 45% οι μισθωτοί και οι συνταξιούχοι).

■ Το 1999, σε σχέση με το 1998, δήλωσαν συνολικό εισόδημα αυξημένο κατά 12,3%, αλλά ο μέσος φόρος ανήλθε στα ίδια περίπου επίπεδα (38.000 δρχ. έναντι των 188.000 δρχ. για τους συνταξιούχους και 340.000 δρχ. για τους μισθωτούς).

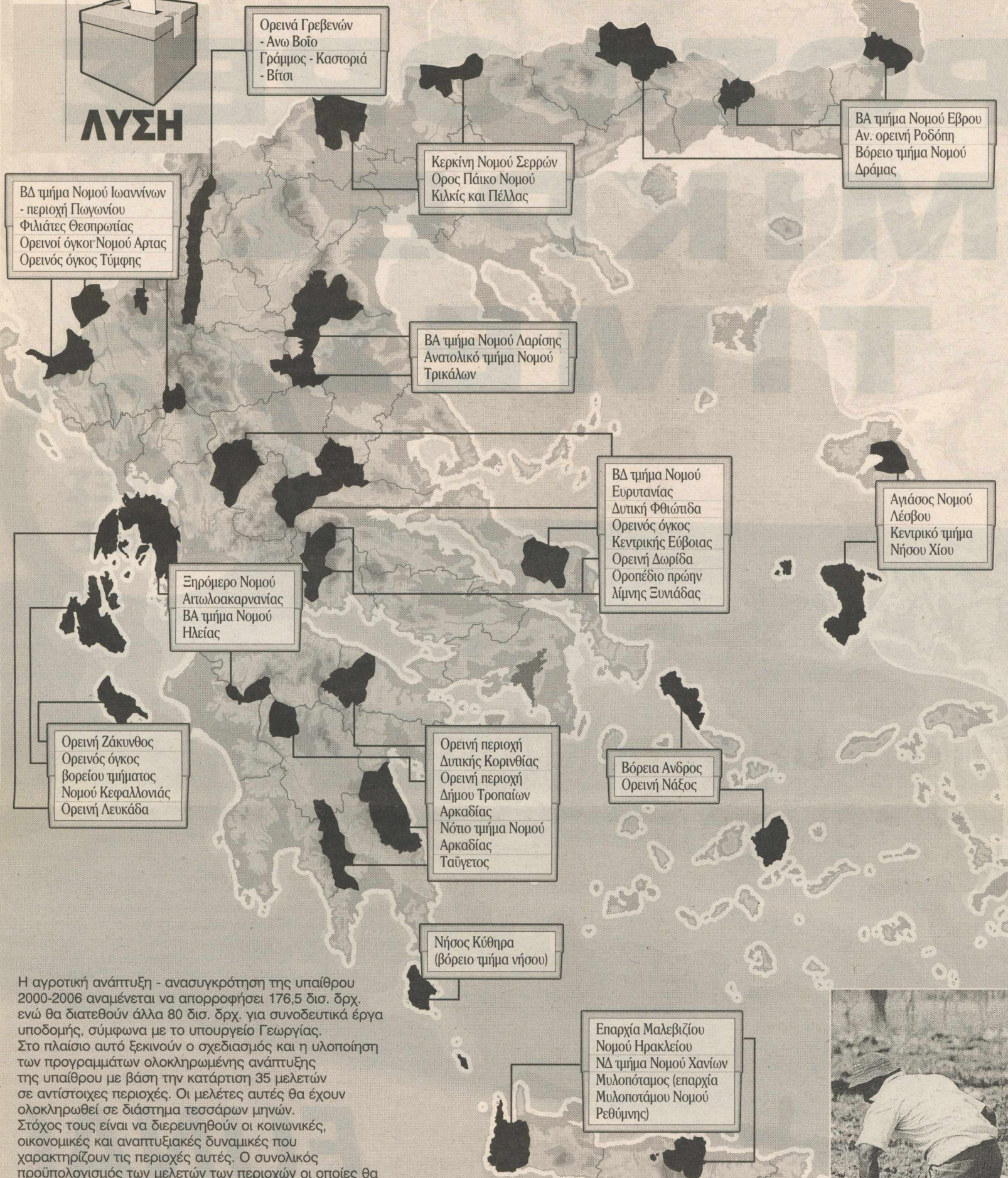
Το αγροτικό εισόδημα		
ΕΤΗ	ΔΕΙΚΤΗΣ (100 για 1989-1991)	
	ΕΛΛΑΔΑ	Ε.Ε.
1988	84,5	-
1989	97,3	-
1990	89,1	99,3
1991	113,6	100,7
1992	95,8	98,5
1993	87,9	99,0
1994	99,1	108,8
1995	104,8	114,1
1996	100,3	119,7
1997	97,5	116,1
1998	96,2	111,8
1999*	95,7	-

* Εκτίμηση

9 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΖΗΤΟΥΝ

ΛΥΣΗ

Η αγροτική ανάπτυξη - ανασυγκρότηση της υπαίθρου 2000-2006 αναμένεται να απορροφήσει 176,5 δισ. δρχ. ενώ θα διατεθούν άλλα 80 δισ. δρχ. για συνοδευτικά έργα υποδομής, σύμφωνα με το υπουργείο Γεωργίας. Στο πλαίσιο αυτό ξεκινούν ο σχεδιασμός και η υλοποίηση των προγραμμάτων ολοκληρωμένης ανάπτυξης της υπαίθρου με βάση την κατάρτιση 35 μελετών σε αντίστοιχες περιοχές. Οι μελέτες αυτές θα έχουν ολοκληρωθεί σε διάστημα τεσσάρων μηνών. Στόχος τους είναι να διερευνηθούν οι κοινωνικές, οικονομικές και αναπτυξιακές δυναμικές που χαρακτηρίζουν τις περιοχές αυτές. Ο συνολικός προϋπολογισμός των μελετών οι οποίες θα εκπονηθούν σε πρώτη φάση ανέρχεται σε 526 εκατ. δρχ.

Συνέχεια από τη σελ. Α4

μάται τον πατέρα του να περνάει από την Αγροτική Τράπεζα να δηλώνει ότι καλλιεργεί 500 στρέμματα - που τα έβρισκε ο αθεόφοβος αφού είχε μόνο 100; -, να εισπράττει βρέξει χιονίσει τις επιδοτήσεις και να ψηφίζει «και με τα δύο χέρια Παπανδρέου, που έδωσε στον αγρότη ψωμί». Και δεν ήταν ψέματα, ας είναι καλά τα ΜΟΠ. Τότε που τα χωριά απέκτησαν καινούργια σπίτια, κάθε χωράφι και τρακτέρ, ακόμη και αν δεν χρειαζόταν, κάθε μέλος της οικογένειας ΙΧ.

Όπου ήλθε η δεκαετία του '90 και τα πράγματα δυσκόλεψαν. Η ΕΟΚ έγινε ΕΕ, οι επιδοτήσεις περικόπηκαν, οι έλεγχοι για τα λεφτά έγιναν αυστηρότεροι, οι Ευρωπαίοι άρχισαν να ανοίγουν τα σύνορά τους στα φθηνότερα προϊόντα

των τρίτων χωρών, το ετήσιο εισόδημα λιγόστευε ημέρα με την ημέρα. Κάθε χρόνο οι διαδηλώσεις και τα μπλόκα στη Βιοκαρπεία και στον κόμβο των Μαλγάρων δεν έβγαζαν πουθενά και εκφυλίστηκαν σε κατ'έθιμον διαμαρτυρίες. Βεβαίως στην πλατεία Βάθη, στο υπουργείο Γεωργίας, καθίρτιζαν διάφορα προγράμματα με εξασφαλισμένα λεφτά από τις Βρυξέλλες, μιλούσαν για ανα-

συγκρότηση της υπαίθρου, έλεγαν και ξανάλεγαν για το τέλος των επιδοτήσεων, διαφήμιζαν τον αγροτουρισμό, μιλούσαν για «πολυαπασχόληση στην υπαίθρο» - αλλά άντε να πείσεις τώρα τους ανθρώπους που δεκαετίες τώρα τίποτε άλλο δεν γνώριζαν στη ζωή τους από το να φυτεύουν βαμβάκι ότι αυτό τέλος. Πρέπει να γίνουν επιχειρηματίες, να δημιουργήσουν σύγχρονες μονά-

δες, να εγκαταλείψουν τις μονοκαλλιέργειες - γιατί, όπως και να το κάνουμε, δεν είμαστε πλέον μόνοι. Τα σύνορα έχουν πέσει, η λεγόμενη παγκοσμιοποίηση της οικονομίας αγγίζει - κακώς ή καλώς, άσχετο - πρώτα απ' όλα τον αγροτικό τομέα. Κάποιοι ευτυχώς πείστηκαν και να 'τοι τώρα, σαν και του λόγου του, να είναι απολύτως ευχαριστημένοι...

Virtual reality ή επιβεβλημένη αναγκαιότητα; Το μεγάλο στοίχημα για την (οποιαδήποτε) κυβέρνηση που θα προκύψει μετά τις εαρινές εκλογές είναι ο εκσυγχρονισμός και η επιβίωση του αγροτικού τομέα της οικονομίας καθώς και η (συναρτώμενη από εκεί) ανάπτυξη της υπαίθρου. Τα τελευταία χρόνια οι έλληνες αγρότες πραγματικά είδαν τα προϊόντα τους να απειλούνται από τα ομοειδή προϊόντα τρίτων χωρών και τα

Ολο και λιγότεροι, ιδίως νέοι, ακολουθούν το γεωργικό επάγγελμα. Ο μέσος όρος ηλικίας των αγροτών αυξάνεται συνεχώς

εισοδήματά τους να μειώνονται. Ταυτόχρονα η ζωή στην υπαίθρο δεν βελτιώθηκε σημαντικά, παρά τα δεκάδες έργα που έγιναν εκεί και τη διοικητική αναδιάρθρωση με το σχέδιο «Καποδίστριας». Τα περιθώρια άσκησης της αγροτικής πολιτικής στενεύουν και οι όποιες αποφάσεις μοιραία εξαρτώνται πλέον από τις Βρυξέλλες και έχουν να κάνουν

με το διεθνές εμπόριο αλλά και τις αναπόφευκτες αντιθέσεις Βορρά - Νότου στους κόλπους της ΕΕ. Το μεγάλο δίλημμα είναι: Η χώρα αποδέχεται τη θέση της μέσα στο παγκόσμιο οικονομικό παιχνίδι ή εξακολουθεί να στηρίζει το εισόδημα ενός μεγάλου μέρους του πληθυσμού της από τις κρατικές δαπάνες; Και να συμβεί το τελευταίο, πώς θα αντιμετωπίσει τις παρεπόμενες αντιδράσεις των αστών;

Και η κυβέρνηση και η αντιπολίτευση φαίνεται να συμφωνούν προς τούτο: ο αγροτικός τομέας στην Ελλάδα πρέπει να εκσυγχρονιστεί και να αποκτήσει ανταγωνιστικότητα που θα του επιτρέψει να αναπτυχθεί ανεξαρτήτως επιδοτήσεων και επανειλημμένων διαγραφών χρεών στο μέλλον. Παλαιότερα ήταν πολύ εύκολο, και σύνθετες άλλωστε, ο βαμβάκοπαραγωγός να δηλώνει καλλιεργούμενα στρέμματα κατά το δοκούν, σε βαθμό που στις Βρυξέλλες να λένε μεταξύ σοβαρού και αστείου ότι «οι Έλληνες καλλιεργούν με βαμβάκι ακόμη και το... Αιγαίο», και να εισπράττει τις επιδοτήσεις. Ή ακόμη να στέλνει στις χωματερές τα ροδάκινα εισπράττοντας 45 δρχ. το κιλό αποζημίωση, την ίδια στιγμή που τα πουλούσε στην αγορά 55 δρχ. Ολα τούτα δεν μπορούν πια να συνεχιστούν. Οχι διότι δεν το επιθυμούμε, αλλά διότι οι υπόλοιποι εταίροι δεν μας το επιτρέπουν. Επομένως ο μόνος τρόπος να πουληθούν στις αγορές τα ροδάκινα, τα πορτοκάλια, οι ελιές, το βαμβάκι είναι αυτά να παράγονται με μικρό κόστος και να είναι υψηλής ποιότητας.

Πώς μπορεί τούτο να γίνει; Η ελληνική γεωργία χρειάζεται μεγάλες και βαθιές διαρθρωτικές αλλαγές. Μετατροπή των μεσαίων και μεγάλων καλλιεργειών σε σύγχρονες επιχειρηματικές μονάδες, συνένωση των μικρομεσαίων μονάδων κάτω από συνεταιρισμούς ανά προϊόν, συμπλήρωση του μικρού αγροτικού εισοδήματος με παράλληλες δραστηριότητες. Και ακόμη: εξασφάλιση ποιότητας ζωής σε επίπεδο χωριού.

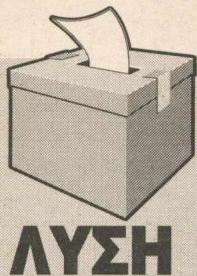
Προς την κατεύθυνση αυτή ήδη υπάρχουν εν εξελίξει πολιτικές, όπως τα έργα για την αγροτική ανάπτυξη και ανασυγκρότηση της υπαίθρου 2000-2006, με εξασφαλισμένα χρήματα από την «Ατζέντα 2000», τα προγράμματα νέων αγροτών και πρόωρης συνταξιοδότησης, το νομοσχέδιο για την εξυγίανση των συνεταιρισμών, το σχέδιο για την εξυγίανση και μετοχοποίηση της ΑΤΕ με τα αγροτικά προμήτοχα. Υπάρχουν ωστόσο και τεράστιες δυσκολίες: πρώτον, οσονούπω αρχίζει ο νέος γύρος διαπραγματεύσεων του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου, όπου η ΕΕ δέχεται τεράστιες πιέσεις να άρει τους προστατευτικούς δασμούς για τα (φθηνά!) προϊόντα των τρίτων χωρών· δεύτερον, η Ουάσινγκτον απαιτεί από τις Βρυξέλλες να ελαστικοποιήσει τα όρια των διαφόρων ουσιών και να ανοίξουν έτσι την ευρωπαϊκή αγορά στα (φθηνά!) αμερικανικά μεταλλαγμένα προϊόντα· τρίτον, έξι κατ'εξοχήν αγροτικές χώρες βρίσκο-

Συνέχεια στη σελ. Α8

Η απασχόληση στον αγροτικό τομέα

9 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΖΗΤΟΥΝ

ΛΥΣΗ

Συνέχεια από τη σελ. Α6

νται ante portas και μάλλον πολύ νωρίτερα από την πλήρη ένταξή τους στην ΕΕ θα δούμε τα προϊόντα τους στις ευρωπαϊκές αγορές με τους ίδιους όρους με τα ελληνικά – μόνο που θα είναι φθηνότερα λόγω χαμηλότερου κόστους, επομένως ανταγωνιστικότερα!

Μέσα σε αυτό το κλίμα ο αγροτικός τομέας, που απασχολεί το 19,3% του ενεργού πληθυσμού και συμμετέχει στον σχηματισμό του ΑΕΠ κατά 11%, έχει και πλεονεκτήματα και αδυναμίες. Τα συγκριτικά πλεονεκτήματα είναι η συνεχής αύξηση προϊόντων γεωγραφικής ένδειξης και ονομασίας προέλευσης, η ζήτηση των οποίων είναι και θα είναι μεγάλη στο μέλλον, η παραγωγή προϊόντων εκτός εποχής λόγω κλιματολογικών συνθηκών, η ηγεμονική σε επίπεδο ΕΕ παραγωγή προϊόντων όπως το λάδι, ο καπνός, τα νωπά φρούτα και το βαμβάκι, η δυνατότητα συμπληρωματικών δραστηριοτήτων, όπως ο αγροτουρισμός και η δυνατότητα εκτεταμένης εφαρμογής μεθόδων «οικολογικής γεωργίας». Είναι αυτά ικανά να αντιμετωπίσουν τις θεσμικές και οργανωτικές αδυναμίες, όπως:

■ Ελλείψεις υποδομής στον τομέα μεταποίησης. Σήμερα μεταποιείται μόλις το 30% της γεωργικής παραγωγής, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα το ελαιόλαδο, το οποίο αγοράζεται χύδην από Ιταλούς και πουλιέται στις διεθνείς αγορές ως... ιταλικό!

■ Ελλείψεις στην οργάνωση της εμπορίας και διακίνησης, με αποτέλεσμα την επιδείνωση του εμπορικού ισοζυγίου.

■ Χαμηλό επίπεδο τεχνικής υποστήριξης των παραγωγών που οφείλεται στην ανεπαρκή προσφορά υπηρεσιών εκπαίδευσης, γεωργικών εφαρμογών, πληροφόρησης και ενημέρωσης κτλ.

■ Χαμηλός βαθμός εισαγωγής καινοτομιών που οφείλεται στην απουσία μεγάλων αγροτικών εκμεταλλεύσεων αλλά και στο χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα. Μόνο το 0,2% είναι απόφοιτοι ΑΕΙ ή ΤΕΙ ενώ απόφοιτοι δημοτικού είναι το 61,8% και το 32% δεν έχει καμία εκπαίδευση.

Συμπέρασμα: Αν εξαιρέσει κάποιος τα ζητήματα της τρέχουσας πολιτικής, τουτέστιν τα διαχειριστικά προβλήματα, όπως το φθηνό πετρέλαιο ή το μητρώο των αγροτών ή ακόμη και τις διάφορες γκρίνιες περί λιγότερο ή περισσότερο επιτυχιών διαπραγματεύσεων στα κοινοτικά όργανα, θα οδηγηθεί στο συμπέρασμα ότι μάλλον οι παρεμβάσεις στον αγροτικό τομέα είναι μονόδρομος.

Η παγκοσμιοποίηση των συναλλαγών, η στροφή σε νέα καταναλωτικά πρότυπα και οι ανάγκες της ανάπτυξης

Του ΔΙΟΝ. ΣΤΑΜΠΟΓΛΗ

ΤΙ ΜΟΡΦΗ θα έχει η ελληνική γεωργία μετά από 10 χρόνια; Το ερώτημα τίθεται έτσι, διότι οι αποφάσεις που έχουν ληφθεί («Ατζέντα 2000») αφορούν το χρονικό διάστημα ως το 2006, αλλά οι πάντες προσθέτουν «με χρονικό ορίζοντα το 2010». Για να προσδιορίσουμε, έστω και κατά προσέγγιση, το μέλλον της ελληνικής γεωργίας θα πρέπει κατ' αρχήν να το εντάξουμε στην κοινή πορεία της ευρωπαϊκής γεωργίας. Η πορεία όμως αυτή έχει δύο όψεις. Η μία είναι η πραγματική, αυτή που θα τη συναντήσουμε μπροστά μας, και η άλλη είναι η «εικονική», που προσπαθούν (και το έχουν επιτύχει σε μεγάλο βαθμό) να μας πείσουν ότι θα τη συναντήσουμε μπροστά μας.

Ας δούμε αναλυτικά το όλο θέμα:

Οι τρεις άξονες της νέας αγροτικής πολιτικής

Η ΕΕ υποστηρίζει ότι η ευρωπαϊκή γεωργία βρίσκεται αντιμέτωπη με μια νέα πραγματικότητα και μπροστά στις εξής προκλήσεις: στην παγκοσμιοποίηση των συναλλαγών, στις ποιοτικές απαιτήσεις των καταναλωτών και στη διεύρυνση της Ένωσης. Έτσι οι βασικές αρχές της νέας αγροτικής ανάπτυξης είναι:

■ Ο πολυλειτουργικός χα-

ρακτήρας της γεωργίας, δηλαδή πέραν της παραγωγής τροφίμων και η αναγνώριση και προώθηση του φάσματος των υπηρεσιών που παρέχουν οι γεωργοί.

■ Η διεύρυνση των δραστηριοτήτων για τη δημιουργία νέων πηγών εισοδήματος και απασχόλησης.

■ Η ευελιξία των ενισχύσεων για την αγροτική ανάπτυξη και η προώθηση της αποκέντρωσης και των διαβουλευσεων σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.

Τι σημαίνουν όλα αυτά; Απ' όλα και τίποτε. Και αυτό για τους εξής λόγους:

● Πρώτον, διότι πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι για πρώτη

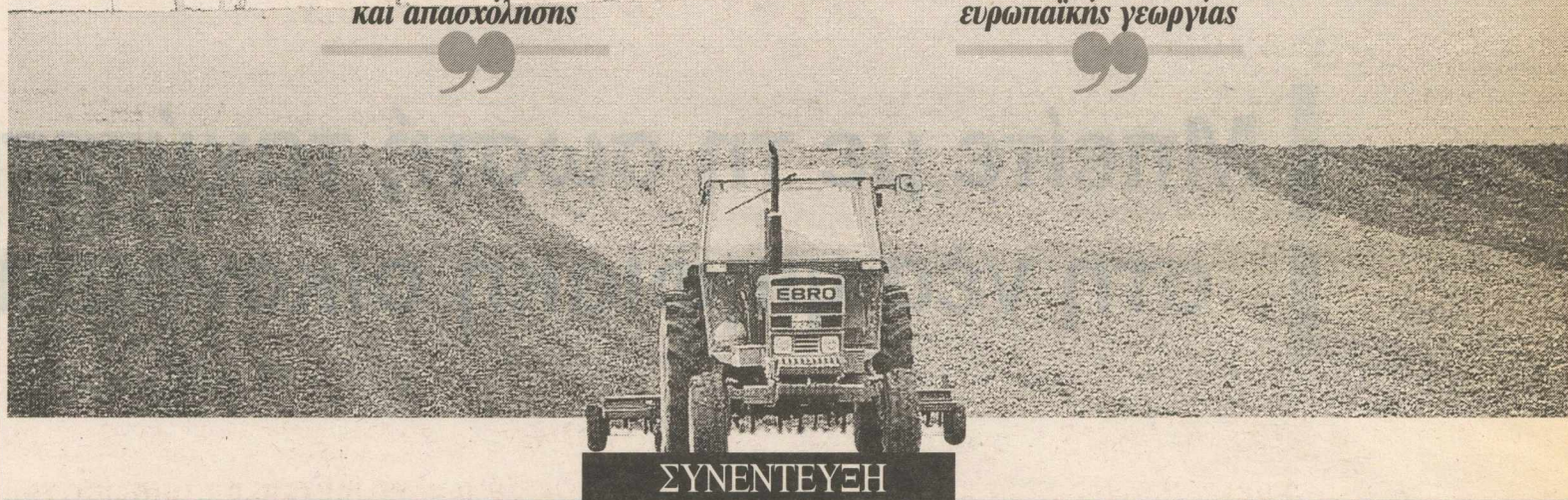
φορά στην ιστορία της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ) προβλέπεται πως για μία ολόκληρη επταετία, δηλαδή από το 2000 ως το 2006, οι ετήσιες δαπάνες θα παραμείνουν σχεδόν σταθερές. Για εφέτος οι δαπάνες αυτές θα είναι 40,92 δισ. ευρώ, το 2001 θα είναι 42,80 δισ. ευρώ και το 2006 θα είναι 41,66 δισ. ευρώ. Εχουμε λοιπόν ένα δεδομένο: ότι οι

δαπάνες θα παραμείνουν σχεδόν σταθερές και μάλιστα κατά τη διάρκεια ενός χρονικού διαστήματος κατά το οποίο η κοινοτική γεωργία θα υποστεί πρωτόγνωρες πιέσεις στο πλαίσιο του Παγκοσμίου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ). Με άλλα λόγια, ενώ έσπευσαν αρχικά οι πάντες (με ελάχιστες εξαιρέσεις) να χαιρετίσουν «το αποτέλεσμα του συμβιβασμού της Ατζέντας», τώρα αναρωτιούνται γιατί το έκαναν. Η ΕΕ θα έπρεπε να διαθέτει χρόνο με τον χρόνο όλο και υψηλότερα κονδύλια για να στηρίξει το μοντέλο της ευρωπαϊκής γεωργίας, προσαρμοσμένο φυσικά στα νέα δεδομένα. Αυτό όμως δεν γίνεται. Για την Ελλάδα, π.χ., υπολογίστηκε ότι θα εισπράττει για μία επταετία 1 τρις. δρχ. ετησίως, αλλά λησμονήθηκε να αναφερθεί ότι τόσα εισπράττει έτσι κι αλλιώς.

Συνέχεια στη σελ. Α10

Διεύρυνση των δραστηριοτήτων για τη δημιουργία νέων πηγών εισοδήματος και απασχόλησης

Η ΕΕ θα έπρεπε να διαθέτει χρόνο με τον χρόνο όλο και υψηλότερα κονδύλια για να στηρίξει το μοντέλο της ευρωπαϊκής γεωργίας

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Η ΜΕΓΑΛΗ πρόκληση για την ελληνική γεωργία τα επόμενα χρόνια θα προέλθει από την αύξηση της ανταγωνιστικότητάς της, δηλώνει προς «Το Βήμα της Κυριακής» ο υπουργός Γεωργίας κ. Γεώργιος Ανωμερίτης, ο οποίος έχει το θάρρος να παραδεχθεί ότι υπάρχει έλλειμμα πληροφόρησης προς τους αγρότες για τις μεγάλες αλλαγές που πρέπει να πραγματοποιηθούν. Ο κ. Ανωμερίτης απάντησε ως εξής στις παρακάτω ερωτήσεις μας:

– **Κύριε υπουργέ, ποιες θα είναι οι μεγάλες προκλήσεις για την ελληνική γεωργία τα επόμενα χρόνια;**

«Με δεδομένο ότι έχουμε διασφαλίσει χρηματοδοτικούς πόρους για οικονομικές ενισχύσεις και επενδύσεις για το χρονικό διάστημα 2000-2006, την επταετία δηλαδή που καλύπτει η «Ατζέντα 2000», καθώς και τον πλήρη έλεγχο του κόστους εισροών, η μεγάλη πρόκληση θα προέλθει από τη βελτίωση της θέσης μας στις διεθνείς αγορές, που σημαίνει αύξηση της ανταγωνιστικότητάς μας».

– **Έχετε προωθήσει μέτρα για την αντιμετώπιση των προκλήσεων αυτών, ώστε να μην υποστεί ανεπανόρθωτες ζημιές η ελληνική γεωργία;**

«Τα μέτρα που έχουμε προωθήσει είναι θεσμικά και πολιτικά. Σε επίπεδο θεσμών, εκσυγχρονίζουμε τις αγροτικές συνεταιριστικές οργανώσεις, δημιουργούμε εθνικές διεπαγγελματικές οργανώσεις κατά προϊόν και εθνικά ινστιτούτα κατά προϊόν. Επίσης μηχανισμούς επίβλεψης και

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΝΩΜΕΡΙΤΗΣ

«Η μεγάλη πρόκληση της ανταγωνιστικότητας»

πιστοποίησης προϊόντων, εταιρείες αγροτουρισμού, προώθησης των εξαγωγών κτλ. Σε επίπεδο πολιτικής προωθούμε μέτρα για τους νέους αγρότες, εκπαίδευση και πληροφόρηση, νέο σύστημα διαχείρισης πόρων, ασφαλιστικών καλύψεων, ελέγχου κόστους εισροών και παρεμβάσεις φορολογικού χαρακτήρα. Όλα τα μέτρα, θεσμικά και πολιτικά, εντάσσονται στην ενιαία στρατηγική για την αγροτική ανάπτυξη του πρωτογενούς τομέα μας και για την ανασυγκρότηση της υπαίθρου».

– **Κύριε υπουργέ, γνωρίζουν οι αγρότες το μέγεθος των αλλαγών που πρέπει να ενστερνισθούν, καθώς και το ότι πρέπει να συμμετάσχουν ενεργά για την υλοποίησή τους;**

«Οχι. Υπάρχει ένα τεράστιο έλλειμμα πληροφόρησης με πολλούς ενδιαμέσους. Το παλαιό πρότυπο των γεωπόνων του υπουργείου Γεωργίας και της ΑΤΕ συρρικνώθηκε, αφού οι απαιτήσεις διαχείρισης των κοινοτι-

κών πόρων και προγραμμάτων – που δίνουν «ζεστό» χρήμα στους παραγωγούς – αύξησαν την απασχόλησή τους στο γραφείο και στο χωράφι. Για τον λόγο αυτό φροντίζουμε να ξεπεράσουμε το έλλειμμα με σύγχρονα και συμβατά με την εποχή μας μέσα, όπως το δορυφορικό - ψηφιακό αγροτικό κανάλι καθημερινής εκπομπής που θα μπαίνει με προγράμματα πληροφόρησης, γνώ-

σης, εκπαίδευσης και τεχνικών στο κάθε αγροτικό σπίτι. Φυσικά κύριος στόχος είναι η ενίσχυση του γεωτεχνικού επιστημονικού δυναμικού σε όλες τις αποκεντρωμένες υπηρεσίες και αυτό θα γίνει άμεσα».

– **Ας έρθουμε σε ένα γενικότερο θέμα με άμεσες επιπτώσεις και στην ελληνική γεωργία. Πιστεύετε ότι η κοινοτική γεωργία θα μπορέσει να επιβιώσει αν απελευθερωθεί πλήρως το διεθνές εμπόριο αγροτικών προϊόντων;**

«Το ευρωπαϊκό αγροτικό πρότυπο είναι εκείνο μιας πολυλειτουργικής εν-

σχύμενης γεωργίας. Ο νέος γύρος – της χιλιετίας του Παγκοσμίου Οργανισμού Εμπορίου – με το αποτυχημένο ξεκίνημά του δείχνει ότι δύσκολα θα ανατραπούν συμφωνημένες ρήτρες. Η παγκοσμιοποιημένη οφθαλμαπάτη των χρηματοοικονομικών συναλλαγών της εικονικής οικονομίας των καζίνων δεν έχει καμία σχέση με τις εμπορικές συναλλαγές της αγροτικής οικονομίας. Ακόμη και της μεταλλαγμένης. Η κοινοτική γεωργία, η οποία απορροφά το 50% του κοινοτικού προϋπολογισμού, έχει περισσότερο προβλήματα με τους ευρωπαίους ανέργους, με την ποιότητα των παραγομένων τροφίμων ή τις αγροτικές χώρες διεύρυνσης και λιγότερο με τις μεθευρώσεις των ΗΠΑ στον ΠΟΕ».

– **Πιστεύετε ότι όσα προαναφέρατε για τους συνεταιρισμούς και τις διεπαγγελματικές οργανώσεις, αλλά και ο εκσυγχρονισμός της ΑΤΕ, πρέπει να προωθηθούν, ανεξάρτητα από την κυβέρνηση που θα προκύψει από τις εκλογές;**

«Απολύτως. Χωρίς εκσυγχρονισμό της αγροτικής πίστης, π.χ., χωρίς μια ΑΤΕ στην οποία οι κύριοι μέτοχοι θα είναι οι αγρότες, οι κάτοικοι της υπαίθρου, οι συνεταιρισμοί, χωρίς δυνατούς συνεταιρισμούς και διεπαγγελματικές οργανώσεις κατά προϊόν, δεν θα έχουμε κάνει βήματα ενίσχυσης της ανάπτυξης και της ανταγωνιστικότητας. Πιστεύω ότι την επομένη των εκλογών το ΠαΣοΚ θα αναλάβει τη διακυβέρνηση της χώρας και πάλι. Ακόμη όμως και αν δεν το πίστευα, πάλι τα ίδια μέτρα θα προωθούσα».

Υπάρχει ένα τεράστιο έλλειμμα πληροφόρησης με πολλούς ενδιαμέσους

Γνώμη

Καθυστερήσαμε
υπερβολικά

Του Γ. Π. ΖΑΝΙΑ

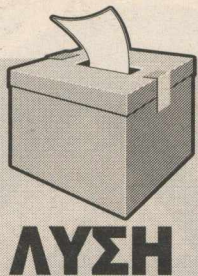
Η ΑΝΑΜΦΙΒΟΛΑ ωφέλιμη για την Ελλάδα μεταβίβαση πόρων η οποία έγινε μέσω της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ) είχε και τρεις αρνητικές συνέπειες: πρώτον, εισηγάγε έναν εφησυχασμό για το μέλλον, εφόσον υπήρξε ικανοποιητική στήριξη του γεωργικού εισοδήματος· δεύτερον, οδήγησε σε εθισμό των αγροτών στις υψηλές επιδοτήσεις και, τρίτον, σε διατήρηση των μη ανταγωνιστικών δομών της ελληνικής γεωργίας. Ετσι, όταν η ΚΑΠ άρχισε να αλλάζει και να απαιτεί πιο ανταγωνιστικές δομές, το πρόβλημα προσαρμογής της ελληνικής γεωργίας είχε γίνει τεράστιο και η προσαρμογή έπρεπε να γίνει άμεσα γιατί οι αγρότες είχαν ήδη βγει στους δρόμους.

Η ελληνική γεωργία αυτή τη στιγμή απασχολεί μεγάλο ποσοστό του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, έχει μικρές γεωργικές εκμεταλλεύσεις, παρουσιάζει σημαντικά προβλήματα θεσμικής οργάνωσης, αγορών και διάρθρωσης της παραγωγής. Όλα αυτά είναι προβλήματα τα οποία απαιτούν χρόνο για να λυθούν. Η προσαρμογή της ελληνικής γεωργίας στις σημερινές διεθνείς συνθήκες και στις απαιτήσεις της σημερινής ΚΑΠ έχει δειλά ξεκινήσει με σημαντική καθυστέρηση (ενώ οι σημερινές συνθήκες ήταν προβλέψιμες πάνω από μία δεκαετία πριν).

Και αυτές οι συνθήκες όμως αλλάζουν και στο τέλος της δεκαετίας που μόλις ξεκίνησε η ΚΑΠ θα έχει παραχωρήσει πολύ σημαντικότερο ρόλο στις δυνάμεις της αγοράς, ενώ οι προβλεπόμενες αυξημένες επιδοτήσεις από τον κοινοτικό προϋπολογισμό προς τους αγρότες (σε αντικατάσταση της στήριξης με τον μηχανισμό των τιμών) πολύ πιθανόν να οδηγήσουν σε μείωση της στήριξης του γεωργικού εισοδήματος ή/και σε μερική επανεθνικοποίηση της ΚΑΠ. Το τελευταίο ενδεχόμενο συνεπάγεται τεράστια δαπάνη για τον εθνικό προϋπολογισμό ιδιαίτερα την εποχή της δημοσιονομικής πειθαρχίας στην οποία έχουμε ήδη εισέλθει.

Συνεπώς εφεξής θα πρέπει να γίνει κάποια αναπλήρωση εσόδων προκειμένου να μην υπάρξει μείωση του γεωργικού εισοδήματος σε μια εποχή όπου η οικονομία, όπως αναμένεται, θα μεγεθύνεται με γρήγορους ρυθμούς. Κάτι τέτοιο μπορεί να γίνει μέσω αύξησης της ανταγωνιστικότητας και μέσω μείωσης της απασχόλησης στη γεωργία. Οι συνταγές για αυτή την προσαρμογή υπάρχουν (κίνητρα για αύξηση μεγεθών, πολυαπασχόληση, θεσμική αναδιοργάνωση κτλ.) αλλά η υλοποίησή τους είναι δύσκολη. Γι' αυτό η εντατικοποίηση της προσπάθειας πρέπει να προωθηθεί άμεσα. Αυτό όμως που χρειάζεται περισσότερο από όλα είναι να μην «πιστούμε και πάλι στον ύπνο», διότι, όπως ήδη αναφέρθηκε, σε δέκα χρόνια από σήμερα τα σημερινά δεδομένα δεν θα υπάρχουν. Γι' αυτό χρειάζεται στρατηγικός σχεδιασμός για την ελληνική γεωργία και όχι αποσπασματικές και εκ των υστέρων διορθωτικές κινήσεις. Στη γεωργία σήμερα απασχολείται σχεδόν ο ένας στους πέντε Έλληνες, πολύ λίγοι από τους οποίους διαθέτουν προσόντα για απασχόληση εκτός γεωργίας. Νομίζω ότι η πολιτεία οφείλει να τους προσέξει και να τους προετοιμάσει για τις μεγάλες αλλαγές, εφόσον η θεσμική οργάνωση των ιδίων είναι ανεπαρκής.

Ο κ. Γιώργος Π. Ζανιάς είναι αναπληρωτής καθηγητής του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών.

9 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ
ΖΗΤΟΥΝ

Οι ετήσιοι αποκλεισμοί των δρόμων δεν οδήγησαν πουθενά και κατήντησαν «κατ' έθιμον διαδηλώσεις»

Οι τρεις άξονες της νέας
αγροτικής πολιτικής

Συνέχεια από τη σελ. Α8

λίως τα τελευταία χρόνια.

● Δεύτερον, διότι θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η «Ατζέντα 2000» υιοθετήθηκε αφού υπήρξαν διαβεβαιώσεις πως θα διατεθούν υψηλά κονδύλια για τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης. Ειδικεύοντας όμως αργότερα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή το τι σημαίνει αγροτική ανάπτυξη και πόσα χρήματα θα χορηγηθούν, προέκυψαν τα εξής συμπεράσματα: κατ' αρχήν, ότι ο ετήσιος μέσος όρος χρηματοδότησης για όλες τις χώρες-μέλη περιορίζεται σε 4,339 δισ. ευρώ. Εξάλλου η κατανομή του κονδυλίου αυτού είναι τέτοια που ευνοεί την απόκλιση και όχι τη σύγκλιση μεταξύ των περιφερειών. Για την Ελλάδα, π.χ., προβλέπεται μέση ετήσια χρηματοδότηση 131 εκατ. ευρώ, ενώ για την Πορτογαλία 200 εκατ. ευρώ, για την Ιρλανδία 315 εκατ. ευρώ και για την Ισπανία 459 εκατ. ευρώ, για να περιορισθούμε μόνο στις χώρες συνοχής. Είναι χαρακτηριστικό άλλωστε το γεγονός ότι το υπουργείο Γεωργίας, αντιλαμβανόμενο πρόσφατα ότι οι πόροι που διατίθενται για την αγροτική ανάπτυξη είναι οι ελάχιστοι που θα μπορούσαν να διατεθούν, αλλά και μετρώντας τις ανάγκες που θα προκύψουν, κατέληξε στην απόφαση να αξιοποιηθεί η ακίνητη περιουσία του και τα χρήματα να διατεθούν για την επίτευξη του ανωτέρω στόχου.

● Τρίτον, διότι η ενίσχυση

(και στήριξη) των επενδύσεων, που θα αποτελούσε τον κινητήριο μοχλό αντιμετώπισης του ανταγωνισμού, περιορίστηκε στη λήψη απόφασης σύμφωνα με την οποία το συνολικό ύψος των κρατικών και κοινοτικών ενισχύσεων θα καλύπτει το 40%-50% του συνόλου της δαπάνης. Ετσι, αν κάποιος αρχηγός αγροτικής εκμετάλλευσης επιχειρήσει να πάρει μέτρα για τη βελτίωση της ποιότητας των προϊόντων, τη μείωση του κόστους παραγωγής και τη βελτίωση του περιβάλλοντος και χρειάζεται 50 εκατ. δρχ., τότε θα πρέπει να διαθέσει από ίδια κεφάλαια τουλάχιστον τα 25 εκατ. δρχ.

● Τέταρτον, διότι τα αγροτικά προϊόντα της ΕΕ θα αντιμετωπίσουν τον οξύτατο ανταγωνισμό ομοειδών προϊόντων των τρίτων χωρών. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (ΠΟΕ) προωθεί συστηματικά την απελευθέρωση των αγορών και πιέζει την ΕΕ να μειώσει δραστικά τις επιδοτήσεις στο εσωτερικό της και παράλληλα να μειώσει τους δασμούς στα εισαγόμενα προϊόντα. Βεβαίως κανένας δεν αμφισβητεί ότι η ΕΕ είχε υψώσει δασμολογικά τείχη για τα αγροτικά προϊόντα των τρίτων χωρών, αλλά αν δεν είχε εφαρμόσει την πρακτική αυτή, η μισή κοινοτική γεωργία θα είχε αφανισθεί. Κύριο χαρακτηριστικό παράδειγμα, το οποίο προβάλλεται συνεχώς στην ΕΕ, αποτελεί το βαμβάκι. Η ενίσχυση ξεπερνά τις 200 δρχ.

το κιλό ενώ η διεθνής τιμή μόλις τις 50 δρχ. Φυσικά παρόμοιες καταστάσεις συναντά κανείς και για τα άλλα προϊόντα, όπως το κρέας και τα γαλακτοκομικά, τα σιτηρά, τη σόγια κτλ. Το μεγάλο πρόβλημα που πρέπει να επιλυθεί τώρα είναι ότι η ΕΕ πιέζεται να ανοίξει την αγορά της σε δεκάδες αγροτικά προϊόντα τρίτων χωρών ενώ διαπραγματεύεται την ένταξη έξι ευρωπαϊκών χωρών (Ουγγαρία, Πολωνία, Δημοκρατία της Τσεχίας, Εσθονία, Σλοβενία και Κύπρος). Στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων εντάσσονται και οι συνομιλίες για το περαιτέρω άνοιγμα της κοινοτικής αγοράς στα προϊόντα των χωρών αυτών και έτσι η ΕΕ θεωρεί ότι πρέπει πρωτίστως να είναι συνεπής στις υποχρεώσεις της απέναντι στους «έξ». Ενα άλλο σχετικό πρόβλημα με άγνωστες προς το παρόν επιπτώσεις είναι αυτό των μεταλλαγμένων τροφίμων. Οι ΗΠΑ πιέζουν ασφυκτικά την ΕΕ για να ανοίξει την αγορά της στα προϊόντα αυτά. Οι επιπτώσεις στην υγεία των καταναλωτών είναι άγνωστες ενώ οι οικονομικές επιπτώσεις εξαιρετικά αρνητικές για τις αγροτικές εκμεταλλεύσεις της ΕΕ. Το κόστος παραγωγής μεταλλαγμένων προϊόντων δεν ξεπερνά το ήμισυ του αντίστοιχου των φυσικολογικών παραγομένων.

Είναι λοιπόν σαφές ότι τα επόμενα έτη θα είναι δύσκολα για την κοινοτική γεωργία και για τους γεωργούς της ΕΕ.

Γνώμη

Επένδυση
σε εκπαίδευση

Του Θ. Π. ΛΙΑΝΟΥ

ΣΤΗΝ πρόσφατη ιστορία της αγροτικής πολιτικής υπάρχουν δύο απόψεις σχετικά με την αγροτική παραγωγή. Η μία άποψη υποστηρίζει ότι η αγροτική παραγωγή είναι μια οικονομική δραστηριότητα που εντάσσεται στον τρόπο ζωής του αγροτικού πληθυσμού. Αυτός ο τρόπος ζωής είναι πολύ σημαντικός για τη χώρα συνολικά, διότι διαφυλάσσει τις παραδοσιακές αξίες του έθνους, τις οποίες τείνει να καταστρέψει η βιομηχανική ανάπτυξη. Η άλλη άποψη υποστηρίζει ότι η αγροτική παραγωγή είναι μια οικονομική δραστηριότητα όπως κάθε άλλη, π.χ. η βιομηχανική, η εμπορική κτλ., και δεν πρέπει να τύχει ιδιαίτερης και προνομιακής μεταχείρισης.

Οι προτάσεις αγροτικής πολιτικής που απορρέουν από τις δύο απόψεις είναι διαφορετικές. Η πρώτη άποψη υποστηρίζει ειδικά μέριμνα και προνομιακή μεταχείριση της αγροτικής παραγωγής. Η δεύτερη άποψη υποστηρίζει ότι η αγροτική πολιτική πρέπει να βασίζεται σε γενικά κριτήρια που δεν διαφοροποιούν τους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας. Είναι φανερό ότι η δεύτερη άποψη έχει πλέον επικρατήσει τουλάχιστον στις χώρες της Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής. Στον βαθμό που η αγροτική παραγωγή απολαμβάνει σήμερα ορισμένες ευνοϊκές ρυθμίσεις, αυτό δεν οφείλεται σε κάποια θετική κρίση για τη σημασία της αγροτικής ζωής αλλά μάλλον σε γενικότερη πολιτική κοινωνικής σταθερότητας και ειρήνης.

Δεν υπάρχει λόγος να θλιβόμαστε για τις κοινωνικές αλλαγές. Υπάρχει όμως λόγος να φροντίζουμε για την ομαλή μετάβαση από τη μια οικονομική κατάσταση στην άλλη και αυτό σημαίνει δύο πράγματα: πρώτον, προετοιμασία των αγροτών για την αντιμετώπιση των νέων συνθηκών και, δεύτερον, προστασία εκείνων που φέρουν το κύριο βάρος των τεχνολογικών, οικονομικών και διεθνών αλλαγών.

Η καλύτερη πολιτική είναι η προετοιμασία των αγροτών ώστε να μπορούν να αντιμετωπίσουν τον διεθνή ανταγωνισμό

Η απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου των αγροτικών προϊόντων θα πιέσει σημαντικά τους ευρωπαϊούς αγρότες και περισσότερο τους Έλληνες. Η παγκοσμιοποίηση θα εμφανισθεί στους Έλληνες αγρότες με τη μορφή του έντονου ανταγωνισμού των προϊόντων τους από άλλες γεωγραφικές αλλά και μακρινές χώρες. Αν λάβουμε υπόψη μας τα διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής γεωργίας, ο ανταγωνισμός αυτός θα είναι εξαιρετικά πιεστικός και θα έχει σημαντικά αρνητικά αποτελέσματα για ορισμένες τουλάχιστον κατηγορίες αγροτών.

Οι δυνάμεις της παγκοσμιοποίησης και του διεθνούς ανταγωνισμού δεν εξουδετερώνονται, εκτός αν προτιμήσει κανείς την οικονομική απομόνωση. Η καλύτερη ίσως πολιτική είναι η προετοιμασία των αγροτών (και φυσικά όλων των πολιτών) με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορούν να αντιμετωπίσουν τον διεθνή ανταγωνισμό ή, αν προτιμούν, να στραφούν σε άλλες παραγωγικές δραστηριότητες. Αυτό σημαίνει ένα κυρίως πράγμα: επένδυση σε εκπαίδευση, σε ειδικές γνώσεις και σε ενημέρωση. Χωρίς αυτή την επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο οι άλλες απαραίτητες πολιτικές, π.χ. αναδιάρθρωση της παραγωγής, επενδύσεις σε πάγιο κεφάλαιο κτλ., θα έχουν μικρό μόνο αποτέλεσμα.

Ο κ. Θεόδωρος Π. Λιανός είναι καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.